

Російська Федерація на шляху до неосталінізму: Висновки польського експерта

Паливода В. О., головний консультант відділу нових викликів

Польське експертне середовище приділяє особливу увагу подіям у нашій державі, стежить за перебігом російсько-української війни, прогнозує її вплив на перспективи політичного розвитку Російської Федерації та міжнародну безпеку.

На думку Я. Раубо, одного з провідних експертів, у разі намагання продовжити війну в Україні Кремлю, найшвидше, доведеться вдатися до інструментів тоталітарної держави.

Яцек Марцін Раубо – випускник факультету політичних наук і журналістики Університету імені Адама Міцкевича у м. Познані. Підготував і захистив дисертацію на тему прийняття рішень в оборонній політиці США. Спеціалізується на різних аспектах міжнародної безпеки. Член Польського товариства політичних наук та Польського товариства міжнародних досліджень. На постійній основі співпрацює з порталом Defence 24. Коментує безпекові проблеми на найважливіших польських телеканалах і радіостанціях.

Аналізуючи перебіг бойових дій, польський експерт доходить висновку, що росіяни планували вторгнення в Україну як показову воєнну операцію, що мала відбуватися на тлі пересічного життя російського суспільства. Тривале зосередження військ РФ на кордонах з Україною до повномасштабного вторгнення, наймовірніше, було спрямоване не лише на нашу державу та інші країни світу, а й на російських громадян. Мета – пропаганда та переконання у військовій моці РФ. Росіян привчали до усвідомлення неминучості війни, але у вигляді чогось на кшталт пропагандистської «спеціальної операції».

На той час до суспільства не доводився меседж про необхідність мобілізації на рівні емоцій, як це було зроблено під час Другої світової війни під час її перебігу на території СРСР. Концепція «спеціальної операції» мала на меті заспокоїти росіян, переконати, що для них не буде серйозних проблем із функціонуванням соціально-економічної системи. Нарешті, професіоналізм російської армії, теза про який роками поширювалася у медіа, мав гарантувати швидке завершення бойових дій, забезпечував картинку «ефективності» та «могутності», як під час вторгнення до Криму в 2014 р.

Одночасно, як зауважує Я. Раубо, пропагандистська машина Кремля замовчувала можливість агресії проти України. Можна припустити, що наміри політичного керівництва РФ полягали в тім, щоб максимально убезпечитися від збурень у внутрішньому просторі.

Вірогідно, що російська влада розраховувала на помірні економічні витрати. Їх мали компенсувати механізми підтримки власної фінансово-економічної системи інструментами, які базуються передусім на резервах. Крім того, можливі санкції мали обмежуватися широкими методами впливу на єдність Європи, підкупом політиків і, головне, експлуатацією залежності таких держав, як, наприклад, Німеччина, від російського газу. Москва, ймовірно, готувалася до певних політичних наслідків, але, як і зі «спеціальною операцією», ключ до їх обмеження полягав у тім, щоб ефективно перехопити

ініціативу та ізолювати конфлікт на міжнародній арені. Експерт порушує питання про те, чи не була російська інтервенція в Казахстані своєрідним тестом для такої моделі дій.

Коментуючи можливість використання російською владою інструментів, притаманних тоталітарним державам, польський експерт наголошує, що це тісно пов'язане передусім із воєнними невдачами РФ.

Втрати, яких Росія зазнала в Україні, вже не так легко приховати від громадськості – доводиться практично припиняти діяльність опозиції, опозиційних медіа, громадського контролю тощо. Аби вести бойові дії, зазнаючи великих втрат (які аж ніяк не припиняються з відправкою на фронт нових підрозділів), необхідно мобілізувати суспільство та одночасно мати повний контроль над ним. Цього можна досягти тільки за допомогою радикальної системи репресій, стеження, тиску на політичних опонентів, масової еміграції тощо. Російська держава набуває ознак репресивної авторитарної системи, яка вже балансує на межі тоталітаризму.

Загибель близько 15 тис. російських солдатів за майже місяць воєнної кампанії¹ є значною проблемою для пропаганди й діяльності служб, підпорядкованих Кремлю. За весь час війни в Афганістані радянські війська зазнали втрат у розмірі майже 15 тис. вбитих і 60 тис. поранених, і приховати ці дані у самому СРСР не вдалося. Воєнні втрати тоді стали однією з причин пришвидшеного розмивання радянської влади, хоча на неї працював сильний ідеологічний чинник (комуністичний інтернаціоналізм) і апарат репресій.

Я. Раубо вважає, що, реагуючи на невдачі, Кремль може не лише посилити свій репресивний курс (наприклад, через правову систему країни або через насильницьке знищення кожного, навіть дуже символічного, акту соціального та політичного опору), а й запропонувати конкретну політичну альтернативу. Сигналом початку таких дій можна вважати масове шоу за участю В. Путіна на стадіоні «Лужнікі». Не виключено, що це дійство було перевіркою ефективності використання міфу про «Велику вітчизняну війну» для мобілізації суспільства, його емоційного підключення до концепції агресії проти України.

Відхід від ідеї обмеженого технократичного конфлікту та перехід до іншого формату, за яким воєнний успіх має бути оплачений принесенням у жертву всіх інших аспектів життя суспільства, дозволить пережити міжнародні санкції та їх наслідки. Але найголовніше – нація змириться зі значними втратами особового складу та техніки.

Проте, лише Україна може бути надто слабким об'єктом, щоб викликати такі соціальні емоції. На початковому етапі підготовки до агресії противник навіть не був дегуманізований загалом, тобто на національному рівні. Російська пропаганда зосереджувала увагу лише на спотворенні образу української влади, окреслюючи її представників як «неонацистів», «фашистів», «наркоманів» тощо.

Попереджувальним сигналом стало посилення пропаганди, спрямованої на зображення США, НАТО і навіть Польщі як загроз, з якими мусить боротися Росія. Це можна сприймати як залякування й політичний тиск на тих, хто допомагає Україні. Проте посилення антизахідних акцентів також є лакмусовим папірцем для констатації відходу від нинішньої моделі авторитаризму в Росії. Інтеграція «слов'янських народів» має відбуватися стосовно зовнішнього ворога (як це було під час іноземної інтервенції у 1918–1921 рр.). Сьогодні пропаганда в РФ стверджує, що російські солдати загинули в боротьбі з «нацистами» і «фашистами», які були на службі в Заході. Надалі йтиметься вже про безпосередні бої зі спецгрупами західних партнерів України.

Польський експерт розглядає також можливість запровадження в російській армії тоталітарних методів організації та дисципліни на зразок сталінських. Вже пропонується ставити позаду лінійних підрозділів загородзагони, укомплектовані найманцями². Також можна почути про певну «концепцію» штрафних батальйонів, до яких спочатку направлятимуть опозиціонерів. Такі формування мають відправлятися на фронт в Україну в першу чергу й використовуватися для проведення операцій з розвідки боєм (тобто найнебезпечніших).

Ще одним аспектом виявлення тоталітарної поведінки Кремля може бути проведення свого роду «великої чистки» серед офіцерського корпусу. Особливо в тих підрозділах, командування яких

¹ На момент оприлюднення дослідження Я. Раубо.

² За даними ГУР МО України, такі функції вже виконують підрозділи Росгвардії з Чечні (так звані кадирівці).

не хотіло легковажно наражати на небезпеку своїх бійців або ж висловлювало незгоду з підготовкою до агресії, підриваючи цим «бойовий дух» військ. Такі офіцери є загрозою для авторитарної влади, тому щодо них може бути застосовано жорстких заходів. Не виключено, що їх звинуватять у саботажі, поразенстві чи шпигунстві, як це робилося за сталінських часів.

Я. Раубо висловив свою думку і щодо інформації про тертя та потенційне зведення рахунків між різними спецслужбами Росії. Це може відбуватися як на тактичному, так і на стратегічному рівні – для підлаштування під нову діяльність режиму.

Кремлю знадобиться об'єднання сил і засобів для створення інтегрованого апарату репресій і стеження в умовах війни, тобто встановлення повного контролю за медіа та інформаційно-комунікативними мережами для викриття реальних та уявних змов, перевірки лояльності оточення тощо. Надто незалежно від результатів війни в Україні російська влада має усвідомлювати тривалі наслідки цієї агресії. А вони обов'язково вплинуть на ситуацію в армії, можливості експорту сировини, політико-дипломатичну співпрацю тощо, не кажучи вже про стан життя суспільства, яке значною мірою було «підкуплено» економічною стабілізацією в поєднанні зі спокусою обіцянок про те, що Росія знову стане супердержавою.

Ізоляція країни, міжнародні санкції, дані про справжні втрати на війні, проблеми з продуктами і товарами в магазинах, заборона Facebook та Instagram³ мають чимось компенсуватися. Але Росія сьогодні не в змозі запропонувати ані чіткого ідеологічного бачення наступної утопії на кшталт світлого комуністичного майбутнього, ані визнати, що вона витримає свого роду примусову самодостатність, як Північна Корея. Постає порожнеча, а отже, дедалі реальнішою стає спокуса повернутися до тоталітаризму.

Польський експерт наголошує, що Захід загалом і Польща зокрема мають бути готовими не лише до кризи, якою є агресія Росії проти України, а й мати відповідь на запитання, як потенційні тоталітарні тенденції у російській владі можуть призвести до зниження рівня міжнародної безпеки найближчими роками. Слухаючи В. Путіна в «Лужніках» або дивлячись на масове пропагування символу агресії (літери Z), складається враження, що чергове загравання Росії з тоталітаризмом має шанси на «успіх». І важливо, що цей тоталітаризм необов'язково буде пов'язаний з однією особою, тобто з нинішнім президентом. Тому державам НАТО потрібно інвестувати в нові амбітні оборонні програми, а також вкладати кошти у військову аналітику, здійснюючи безперервний моніторинг діяльності Російської Федерації.

³29 березня 2022 р. Тверський районний суд Москви дозволив росіянам користуватися соціальними мережами Facebook та Instagram за умови, що користувачі «не беруть участі в забороненій законом діяльності». Водночас зазначені ресурси залишаються заблокованими, а розміщення в них реальної інформації про війну з Україною буде вважатися фейком і каратися за нормами Кримінального кодексу РФ.